

RÁCOVÁ, Veronika – HOVANČÁKOVÁ, Paulína: ZÁKLADY EDITORSTVA 1. VYSOKOŠKOLSKÉ UČEBNÉ TEXTY PRE ODBOR EDITORSTVO A VYDAVATEĽSKÁ PRAX. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2021. 155 s.

Jana Piroščáková

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2022.69.4.12>

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1597-3115>

Je potešujúce, že v posledných rokoch viaceré univerzity odpovedali na potrebu začať vzdelávať študentov humanitných odborov v oblasti editorstva a vydavateľskej praxe. Kým stredná a mladšia generácia profesionálov v tejto oblasti (v prípade, že nemali to šťastie, aby ich v redakcii zaučil skúsený kolega zo „starej školy“ s dlhoročnou praxou v niektorom z vydavateľstiev pred rokom 1989) sa spravidla k potrebnému vzdelanostnému know-how zdĺhavo dopracovávala metódou redaktor-samouk, bez teoretického školenia a v mnohých prípadoch aj kompetentného vedenia alebo supervízie, ponuka študijného programu editorstvo a vydavateľská prax je prísľubom, že jeho absolventi môžu perspektívne posilniť rady korektorov, jazykových a technických redaktorov, editorov a vydavateľov, a tým napomôcť profesionalizácii v oblasti knižnej kultúry.

Teoretickú prípravu študentov tohto programu (odboru) môžu najnovšie uľahčiť skriptá vydané v roku 2021 Univerzitou Konštantína Filozofa v Nitre pod názvom *Základy editorstva 1*. Ich autorkou je Veronika Rácová, ktorá sa v posledných rokoch systematicky venuje problematike editorstva a textológie, ka-

pitolu o autorskom práve napísala Paulína Hovančáková, právnička licenčného oddelenia pre oblasť literárnych, dramatických a audiovizuálnych diel v autorskej spoločnosti LITA. Podľa poznámky v autorskej tiráži bola táto kapitola napísaná v rámci projektu Ako vzniká kniha (od rukopisov ku knižným publikáciám), ktorej vedúcou riešiteľkou bola rovnako V. Rácová; v rámci tohto projektu vznikol aj rozhovor s Evou Mládekovou, riaditeľkou Vydavateľstva Tatran, ktorý tu je v skratenej a upravenej podobe publikovaný ako Príloha č. 2 (strany 141-146).

Ako napovedá titul študijného materiálu a avizuje úvod k nemu, obsahom sú základy editorstva, teda „nevyhnutné informácie a poznatky o procesoch a princípoch vzniku a výroby knižných publikácií – od redakčných cez technické, grafické, marketingové či autorskoprávne“ (strana 5), pričom mimo záberu autoriek ostala zámerne príprava periodických tlačí. Súčasne je cieľom vysvetliť štruktúry a vzťahy na knižnom trhu, charakterizovať jeho aktérov a ich prepojenie ako nevyhnutnú súčasť procesu vzniku knižných publikácií. Pripojené číslo k titulu azda naznačuje, že po týchto skriptách by mohli nasledovať ďalšie, v ktorých budú jednot-

livé oblasti a tematické bloky spracované hlbšie a dôkladnejšie, v čo dúfam: *Základy editorstva 1* sú relevantným vstupom do problematiky, ale nepokrývajú (a vzhľadom na svoj rozsah ani nemôžu pokryť) celú jej šírku, všetky tie kľúčové úkony redakčnej a vydavateľskej praxe, s ktorými by mal byť absolvent tohto študijného odboru oboznámený ešte pred vstupom do „výrobného procesu“. Publikácia je nevyhnutným minimom, poskytujúcim všeobecné, prvotné informácie. Zo vstupného textu mi nie je jasné, či je tento materiál určený pre konkrétny predmet, alebo bude využitý vo viacerých predmetoch v rámci študijného programu (a preto možno k jeho prehĺbeniu dôjde priamo na prednáškach a seminároch), no každá zo štyroch reflektovaných oblastí – kniha, knižný trh, vydavateľské prostredie, autorské práva – by po dôkladnom spracovaní svojho predmetu zaplnila samostatné skriptum.

Učebné texty vnímam ako vhodne koncepcne rozvrhnuté. Prvá kapitola *Kniha. Základné vymedzenie* (strany 7-40) ponúka po úvodných definíciách knihy jej technický popis, typy väzieb a formáty, podrobnejšie sa venuje druhom papiera vhodným na tlač knižných publikácií, približuje grafickú úpravu a typografiu, pomerne komplexne problematiku ISBN a v poslednej časti sa zaoberá zákonom o povinných výtlačkoch neperiodických publikácií. Mechanizmu fungovania knižného trhu na Slovensku po roku 1989 do súčasnosti je venovaná krátkučka stať *Knižný trh. Stručný prehľad* (strany 41-45). Tretia kapitola *Vydavateľské prostredie – základná schéma* (strany 47-88) reflektuje päť tematických okruhov: autora a tvorbu rukopisu, v rámci časti venovanej vydavateľovi pojednáva o jeho organizačnej štruktúre, procese redakčnej prípravy rukopisu, redakcii rukopisu, ekonomike titulu a marketingu, nasledujúce časti kapitoly sú venované distribúcii, kníhkupectvám a čitateľskému správaniu. V posledných dvoch podkapitolách sú v podobe početných grafov zaradené výsledky celoročných prieskumov (podľa úvodného slova „exkluzívnych“, strana 5) agentúry MML-TGI, MEDIAN SK z rokov 2015 a 2019, ktoré majú saturovať ab-

senciu podrobnejšieho výskumu čitateľských návykov a s tým spojených oblastí (napríklad nákup kníh) v domácom prostredí (na rozdiel napríklad od susedného Česka s užitočnými výstupmi Jiřího Trávnička). Dôležité právne pojmy a legislatívno-právne náležitosti vydávania kníh ozrejmuje kapitola *Autorské právo* (strany 89-110). Približuje autorský zákon, definuje základné pojmy (autorské právo, dielo a čo nie je dielo, autor), vznik a obsah autorského práva (vrátane trvania autorských práv), spôsoby použitia diel, venuje sa problematike licenčnej zmluvy (jej obsah, výhradná a nevýhradná licencia, forma licenčnej zmluvy) a jej špecifik (výhradnosť a nevýhradnosť licenčnej zmluvy na vydanie diela, autorská korektúra, autorské výtlačky) a napokon organizácii kolektívnej správy práv (čo je kolektívna správa práv, povinne kolektívne spravované práva, autorská spoločnosť LITA). Skriptá uzatvára slovník základných pojmov, menný register, použitá literatúra a prílohy.

V charakteristike študijného programu editorstvo a vydavateľská prax na internetovej stránke Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre sa uvádza: „Vytvorenie študijného programu, ktorý bude jedinečný svojím obsahom, bude zohľadňovať špecifiká oblasti pôsobenia absolventov a bude akceptovať v plnom rozsahu požiadavky trhu práce, nie je jednoduché.“ Citovanú vetu možno v plnom rozsahu vzťahnúť aj na zámer pripraviť pre tento program základný študijný materiál. V. Rácová sa danej úlohy zhostila s plnou vážnosťou, zodpovedne a konštruktívne. Oceňujem, že v skriptách zúročila aj najaktuálnejšie výsledky výskumov v parciálnych oblastiach (napríklad v časti venovanej autorovi poukazuje na rozdiel medzi pojmom autor a spisovateľ, ako o nich uvažujú Vladimír Barborík a Radoslav Passia v knihe *Spisovateľ ako sociálna rola* z roku 2018). Problematiku autorských práv – pre slovakisticky a literárne orientovaného jedinca pravdepodobne navonok mimoriadne nezáživnú – spracovala P. Hovančáková prehľadne, zrozumiteľne, s početnými príkladmi z aplikáčnej praxe, ktoré uľahčia jej pochopenie. Oceňujem tiež zara-

430 denie rozhovorov V. Rácovej s E. Mládekovou a Jurajom Hegerom, riaditeľom vydavateľstva Sloart (pôvodne bol uverejnený v roku 2017 v časopise *Litikon*, strany 269-280; tu strany 125-140), na tému redakčnej a vydavateľskej praxe. Oba rozhovory sú obsahovo a koncepcie kvalitne pripravené, poskytujú množstvo zaujímavých a dôležitých informácií k problematike (miestami aj nad rámec toho, čo tematizujú jednotlivé kapitoly) a vo vzťahu k statickej, výkladovej, teoretickej časti skript živou formou približujú aplikačnú prax.

Užitočné je zaradenie ukážok redigovania rukopisu pomocou nástroja Microsoft Word Revízia (s ohľadom na rozmernosť v prílohe, strany 149-153). Škoda, že rovnakým spôsobom nie je vizualizovaná aj korektúra zalomeného textu (respektíve stránkových korektúr, aby som terminologicky korešpondovala so skriptami), napríklad v programe Adobe Acrobat Reader, ktorý sa na tento účel bežne používa; na druhej strane v hlavnom texte (strana 64-65) uvádza autorka ukážku najčastejšie používaných korektorských značiek pri ručnom redigovaní textu. Podkapitola 3.2.3. Redakčná príprava rukopisu by si na niektorých miestach zaslúžila sprecizovanie, hoci rozumiem tomu, že bez miery zovšeobecnenia aj zjednodušenia celého tohto pomerne komplikovaného procesu sa nedá zaobísť, preto je prirodzené, že sa nám ponúka dvojkrokový model v jeho ideálnej podobe (ako však ukazuje prax, celkom utopickej): „Príprava rukopisu prebieha [...] v niekoľkých krokoch, ktoré pomôžu eliminovať jeho nedostatky. Začína sa: • prvými alebo domácimi korektúrami. Pri nich redaktor opravuje všetky pravopisné chyby, pri štylistických či významových opravách spolupracuje s autorom/prekladateľom a vzájomne komunikujú o sporných, nejasných či nelogických miestach. Z týchto korektúr, vyžadujúcich si precízne niekoľkonásobné čítanie, by mal vyjsť text, v ktorom sa nebudú uplatňovať ďalšie zásadnejšie zmeny a ktorý sa dáva zalamovať; • stránkové korektúry sú korektúry definitívnej podoby stránok. Pri nich sa opravujú typografické chyby, ktoré vznikli pri zalomení textu (pozri kapitolu Ty-

pografia)“ (strana 63). Na danom mieste odkazuje text na prvú kapitolu, ktorá v časti 1.3. pojednáva o grafickej úprave kníh a typografii. Ani v prípade, že by výsledkom prvej korektúry bol text, „v ktorom sa nebudú uplatňovať ďalšie zásadnejšie zmeny“ (myslené pravdepodobne pravopisné, štylistické), stránkové korektúry nebudú výlučne opravou typografických chýb, respektíve inak: pri redakcii textu nemožno jednoznačne mechanicky vyčleniť typografické chyby. Pri niektorých to ide, ako napríklad pri „rieke“, „vdove“ a „sirote“, ktoré skriptá uvádzajú ako príklad najčastejších chýb vznikajúcich pri zalomení textu (strany 24-25). Vznik týchto chýb redaktor nemá ako ovplyvniť. Elektronizácia v redakčnej práci však so sebou priniesla množstvo výhod. Jednou z nich je to, že vzniku mnohých typografických chýb – práve tých, ktoré skriptá konkretizujú pri nerozdeliteľných väzbách, písaní interpunkcie, apoziopézy, lomiek a podobne (strany 25-28) – môže redaktor predchádzať už vo fáze prvej korektúry, spôsobom práce s elektronickým dokumentom, a to jednoducho: nastavením pevných medzier.

Profesionálne zredigovaný text sa vyznačuje tým, že v ňom napríklad na konci riadku nenájdete samostatný znak. Samostatný znak na konci riadku by bol hodnotený ako typografická chyba (v ideálnom redakčnom modeli, ktorý disponuje funkciou technického redaktora, by práve táto osoba zodpovedala za jeho kontrolu). Skúsený, kompetentný a šikovný grafik by ju opravil už vo fáze zalamovania, rovnako ako automaticky odstraňuje „siroty“ a „vdovy“. Ale skúsený, kompetentný a šikovný redaktor nastaví medzi pomlčku a za ňou nasledujúce slovo pevnú medzeru, a tým zamedzí tomu, aby na danom mieste pomlčka ostala na konci riadku, lebo spolu zostanú pevne zviazané. Nestačí študentom iba ukázať, čo, kde a ako má byť správne, vhodné je urobiť aj druhý krok a upozorniť na to, akými prostriedkami to docielia. Pretože mnohé procesy a úkony sú navzájom poprepájané, sú od seba závislé. Nestačí, aby študent vedel, že pomlčku z oboch strán oddeľujeme od slova medzerou, a preto

v rukopise (napríklad knihy) dôsledne skontroluje, či sú pred ňou a za ňou medzery. Treba aj, aby vedel, že na konci riadku nemá ostať samostatný znak. No ak študent netuší, že existuje pevná medzera, ktorá zabezpečí, že znaky a/alebo slová spojené pevnou medzerou po zalomení neodskočia do dvoch riadkov, ale vždy ostanú pevne pri sebe, nemôže ju ani použiť na oddelenie pomlčky od slova, ktoré za ňou nasleduje. Darom potom v rukopise odkontroluje, či je pomlčka oddelená od slova medzerou, a doplní ju tam – ak použije obyčajnú (ako jazykový redaktor alebo technickí redaktori týchto skrípt) a stane sa, že sa pomlčka po zalomení ocitne na konci riadku, aj tam ostane. A treba ju opravovať pri druhej korektúre, zatiaľ čo použitím pevnej medzery by ušetril prácu sebe aj grafikovi. Redakcia knihy nie je iba o precíznom niekoľkonásobnom čítaní, kľúčovo dôležité je čo možno najhlbšie poznať všetky sprievodné procesy. Čím viac vie redaktor o práci grafika, tým kvalitnejšie dokáže preňho pripraviť podklady – technické prostriedky na to totiž má.

K tejto časti ešte niekoľko poznámok:

V súvislosti s písaním úvodzoviek mi chýba, že sa skriptá nevyjadrujú k spôsobu označenia priamej reči pomlčkami. Je to síce v súčasnosti už málo používaná forma, ale redaktor by mal poznať zásady jej použitia. V časti venovanej úvodzovkám sa nekonkretizujú zásady použitia jednoduchých úvodzoviek, hoci v praxi nejde o zriedkavosť, len sa píše (s odvolaním na jazykovú poradňu denníka *Sme*) toto: [„] Nevetný citát vnútri citátu, ktorý sa dostane na koniec textu[,] je špecifický prípad, ktorý žiadna príručka explicitne neupravuje, úvodzovky by sa však mali písať podľa jazykovej poradne takto: Rečník hovoril: „Heslom Palackého boli slová: ‚svoj k svojmu a vždy dľa pravdy‘.“ [“] (strana 26).

Pri spôsoboch zvýraznenia textu je síce uvedený vonkajší a vnútorný tieň, obrys a odraz, ale nespomína sa „rozšírené písmo“ (pozor, v elektronickom dokumente ho nerobíme vkladáním medzery medzi písmená, ale funkciou rozšírené medzery medzi písmenami), ktoré sa používa častejšie než predošlé uvedené. Za

veľký nedostatok tejto časti považujem, že nie je uvedené, ako správne treba časti textu zvýrazňovať, nakoľko chybné zvýrazňovanie patrí k jednej z najfrekvencovanejších chýb v tlačných textoch.

Škoda, že tak ako V. Ráčová na niekoľkých miestach upozorňuje na špecifiká pri vydávaní detských kníh, nerobí to pri odbornej a vedeckej literatúre, minimálne na miestach, kde sa to priamo núka, napríklad pri použití úvodzoviek a citovaní. Skriptá sa nevyjadrujú k písaniu poznámok pod čiarou, respektíve koncových poznámok, ktoré nie sú až takou zriedkavosťou ani pri vydávaní umeleckej literatúry, ale v súvislosti s nimi sa môže vyskytnúť (a je častá) neprijateľná, jednoznačne typografická chyba – presahovanie textu poznámky pod čiarou na stranu, ktorej sa poznámka už predmetne netýka.

Vzhľadom na moju nulovú skúsenosť s vyučovaním na univerzite mi neprináleží hodnotiť tieto skriptá ako učebný materiál (čítam ich s ohľadom na obsah a spôsob vyhotovenia z perspektívy dlhoročných skúseností s prácou jazykového redaktora a editora pre rôzne vydavateľstvá, preto je môj text predovšetkým poznámkami z praxe), no napriek tomu mi nedá nevysloviť v tejto súvislosti niekoľko pripomienok.

Názornosť v učebnom materiáli vhodne podporuje zaradenie obrázkov, tabuliek a grafov s popismi, konkretizácia typografických prvkov a riešení priamo v základnom texte, ukážky redigovania rukopisu a podobne. Je však škoda, že nevyužíva marginálie s kľúčovými pojmi, ktoré by študentovi uľahčili orientáciu v informáciách.

Na stranách 119–123 je uvedený zoznam literatúry s viac ako šesťdesiatimi titulmi (plus súpis právnych noriem a odkazy na ďalšie internetové zdroje), avšak v hlavnom texte sú uvedené odkazy len na polovicu z položiek v zozname literatúry. Miestami odkaz na zdroj priam zarazí. Napríklad na strane 23, pri ukážke zarovnania textu vľavo, vpravo a do bloku, odkazuje autorka čitateľa na knihu *Layout. Veľký príručce grafickej úpravou* od Gavina Ambroseho a Paula Har-

432 risa (české vydanie z roku 2009). Pre záujemcu o problematiku vydávania kníh je to užitočný informačný zdroj, ale prečo je použitý na jednom mieste v knihe, a to takom, kde sa konkretizuje funkcia, ktorá je pre užívateľa MS Word (tým je, predpokladám, v dnešnej dobe každý vysokoškolský študent, napokon, formátovanie odseku sa žiaci učia na hodinách informatiky už na prvom stupni základných škôl) v podstate základná? Keďže ide o študijný materiál, bolo by podľa mňa účelnejšie a s ohľadom na príjemcu efektívnejšie zaradiť zoznam citovanej literatúry (použitý zdroje) a zoznam odporúčanej literatúry (ďalšie študijné pramene) za každú zo štyroch kapitol.

A napokon tretia poznámka: V kapitole venovanej technickému popisu knihy autorka vymenúva a v potrebnom rozsahu bližšie charakterizuje časti knihy (reklamný prebal, záložka prebalu, prebal, dosky, predsádka, knižný blok, chrbát dosiek, chrbát knižného bloku, kapitálik, signet, patitul, frontispis, hlavný titul, impresum, technická tiráž) a v stručnosti uvádza ďalšie súvisiace pojmy (vakát, lacetka, paginácia, spadávka, margo, nátláčok, make-ta, zalamovanie) s poznámkou: „Pozri aj Slovník základných pojmov“ (strana 13). Nie je mi jasné, či tento odkaz má znamenať, že ďalšie súvisiace pojmy nájde čitateľ na tomto mieste skript. Ak áno, vysvetľovalo by to, prečo je v Slovníku základných pojmov (strany 111-115) uvedených viacero slov, ktoré nikde v texte nefigurujú (iluminácia, inkunábula, koedícia, kolofon, konvolút, ligatúra, merkantília, samizdat, subskripcia, štočok, vademekum, vročenie). Znamená to, že zámerom autorky bolo vytvoriť slovník základných pojmov k problematike editorstva a vydavateľskej praxe všeobecne? Ak áno (hoci mi takýto zámer nedáva zmysel), pripojený slovník by nebol dostačujúci, chýbalo by v ňom viacero pojmov, bez ktorých sa pri edičnej praxi – a špecificky napríklad v textológii – nezaobídeme. Zdá sa mi prirodzenejšie zahrnúť do Slovníka základných pojmov k *Základom editorstva 1* iba tie pojmy, s ktorými sa v texte pracuje. Nemôžem potlačiť nutkavú myšlienku, že prítomnosť vyššie citovaných termínov

v pripojenom slovníku je skôr výsledkom nedôslednosti redakcie. To je základný problém tejto publikácie ako celku.

Profesionálne zredigovaný text sa vyznačuje nielen tým, že po viacnásobnom dôkladnom čítaní odstránime preklepy, „hrubice“, opravíme predložkové väzby (opakovaná chyba v skriptách: „závisí na“ namiesto „závisí od“), vložíme čiarky všade tam, kde byť majú (v citáte na predošlej strane som jednu doplnila do hranatých zátvoriek), a odstránime ich odtiaľ, kde nemajú čo robiť, vety sú štylisticky zvládnuté a kontextovo nadväzujú, ale aj tým, že sa rozhodneme, či v ňom – zvlášť ak ide o knihu – budeme používať skratky (a pod.), alebo ich plné tvary (a podobne), a ich písanie zjednotíme v celej knihe (nie na každej strane inak, a keď už používame oba tvary, má to mať vnútornú logiku, napríklad skratky používame v zátvorke alebo poznámke pod čiarou, plné tvary v hlavnom texte), že si vopred premyslíme grafické riešenia a dôsledne ich dodržíme... Podľa tiráže majú *Základy editorstva 1* jazykového redaktora a dvoch (!) technických redaktorov. Horekovať nad tým, že je kniha plná osihotených znakov na konci riadkov, už duplicitne nebudem. Ale ako je možné, že na niektorých stranách sa odsek začína na začiatku riadku a inde odsadnám, ako je možné, že niekde aj v rámci jednej kapitoly sú kľúčové pojmy vyznačené boldom, inde podčiarknutím (nie, nie je v tom systém ani hierarchizácia), že pri početných zoznamoch vo forme odrážky alebo číslovania je niekde text ukončený čiarkou, inde bodkou alebo bez interpunkcie, ako je možné, že si nikto z kompetentných profesionálov nevšimol, že odkazy na zákony sú uvádzané dvojako (správna forma je použitá v kapitole P. Hovančíkovej; mimochodom, Občiansky a Obchodný zákonník sa píše s veľkým začiatočným písmenom)... Mali vôbec tieto skriptá redaktora, ktorý ich aspoň raz čítal ako celok? Pretože najčistejšie, takmer bez chýb (vrátane technických) sú jednoznačne kapitola P. Hovančíkovej a oba publikované rozhovory, teda texty napísané (a pravdepodobne skôr, ako sa ocitli v rukopise týchto skript, samostatne externe zredigované – minimálne

rozhovor s J. Hegerom takým je). Nikto si nevšimol, že na stranách 40 a 46 sú vakáty? Nie je to zbierka poézie, antológia, vedecká monografia, sú to učebné texty, a klásť dôraz na to, aby nová kapitola začínala vpravo – zvlášť pri tom množstve iných typografických chýb, ktorými sú skriptá preplnené –, príde mi zbytočné.

Základy editorstva 1 boli pripravené ako učebný materiál pre študentov odboru editorstvo a vydavateľská prax. Cieľom tohto odboru je pripraviť absolventov pre prax, ktorou udržia (aspoň!), v ideálnom prípade pozdvihnú (pomáhaj pánboh!) úroveň knižnej kultúry na Slovensku. Povinnosťou vyučujúcich je urobiť všetko preto, aby svojim študentom ukázali

dobrú prax. No diskutované skriptum je učebným prostriedkom, ktorý z formálneho hľadiska takúto prax nereprezentuje. A to je na hanbu. Všetkým na publikácii zainteresovaným, univerzitnému vydavateľstvu. Nechcem, aby to vyznelo ako urážka, je to skôr forma neobratného zveličenia, ale formálne nedostatky (o to závažnejšie, že ide o publikáciu univerzitného vydavateľstva), ktoré má toto vydanie (na veľkú škodu jeho obsahu a kvalitnej príprave zo strany autoriek), by sa vo výučbe dali využiť veľmi efektívnym spôsobom: ako cvičebnica na seminár, na ktorej by sa výborne demonštrovali chyby, skúšali korektúry a hľadali vhodné typografické riešenia.

Mgr. Jana Piroščáková, PhD.
Ústav slovenskej literatúry SAV, v. v. i.
Dúbravská cesta 9
841 04 Bratislava
Slovenská republika
E-mail: pacalovakorekt@gmail.com